AMERİKALILARIN ANKARA ŞEHRİNİ İMAR PROJESİ

DOĞANAY, Rahmi*
TÜRKİYE/ТУРЦИЯ

ÖZET

Amerikan Chester Şirketi'nin, 1923 yılı baharında yeni Ankara'nın inşası konusunda bir teklif yaptığı bilinmektedir. Şirket yetkilileri Chester ve Kennedy'nin açıklamalarıyla konu kamuoyuna duyuruluyor. Resmî bir görüşme ve kayıt bulunmaması, bu teklifin taraflar arasında Chester Projesi ile ilgili görüşmelerde sözlü olarak gündeme getirildiği kanaatini güçlendiriyor. 9 Nisan 1923 tarihli **Vatan** gazetesinde proje ile ilgili ayrıntılı bilgi veriliyor. Ahmed Şükrü'nün Arthur Chester ile yaptığı mülakatı yayımlayan gazetede, yeni Ankara'nın kurulması detaylarıyla Arthur Chester tarafından anlatılıyor. Ancak bu proje kamuoyunda ve resmî çevrelerde pek yankı bulmuyor. Dolayısıyla uygulanamıyor da. Chester Şirketi, Ankara'nın bugünkü Anıttepe, Maltepe ve Tandoğan kısmında, Ankara istasyonu merkez alınmak suretiyle, bütün alt yapısıyla birlikte Meclis ve hükûmet için taksitle resmi binalar ve konutlar yapacaktır. 10 milyon liralık maliyetin karşılığı olarak 20 km^2 genişliğinde bir bölgeyi istemektedir. Buralarda da belli bir plan dahilinde arsa ve konut üretecektir.

Anahtar Kelimeler: Chester Projesi, Ankara, Arthur Chester.

ABSTRACT

The American Project for Constructing Ankara City

It is known that the American Chester Company had made an offer regarding the construction of new Ankara in Spring 1923. The subject had been announced to the public by the company executives Chester and Kennedy. Having no official interview and record relating this issue supports the idea that this offer had been made nuncupative during the meeting about the Chester Project . In the **Vatan** newspaper's issue dated April 9, 1923, the details about the project had been declared. In the newspaper the interview between Ahmet Şükrü and Arthur Chester, and the construction of the new Ankara had been declared by Arthur Chester. However this projects could not make considerable impact on the public and official milieu and consequently it could not be applied. The Chester Company was going to construct official buildings and houses by installments on the Anıttepe, Maltepe and Tandogan districts of today's Ankara, and around

*Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Tarih Bölümü, Fırat Üniversitesi Rekt. Lojm. R11/7 Elazığ. **e-posta:** rdoganay@firat.edu.tr

the Ankara Station, for the Grand National Assembly and The Government together with the infrastructure. Equivalent to the 10.000.000 Lira costs, they had demanded 20 km^2 land for the stated buildings.

Key Words: Chester Project, Ankara, Arthur Chester.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Başkenti Ankara, Cumhuriyet'in kurulmasına ve başkent olana kadar ortalama bir Anadolu şehri idi. Cumhuriyet yönetimleri bu ortalama Anadolu kentini mamur, bayındır ve modern bir başkent yapmak için çalışmışlardı. Bu çerçevede Avrupalı mimarlar ve şehircilik uzmanlarından da yararlanmışlardı. Türkiye yönetimlerinin daha bu konuda bir girişimde bulunmadığı 1923 yılı baharında, tarihi 1908'e dayanan Chester Projesi'ni canlandırmak için uğraş veren Amerikalılar, yeni Ankara'yı kurma teşebbüsünde bulunmuşlardı.

Amerikalıların Ankara şehri ile ilgili imar teklifleri, aslında kısa süre sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olacak Ankara'nın modern bir şehir olarak kurulması projesidir. Ankara'nın çağdaş ölçüler ve değerlere göre planlanması ve yeni Ankara'nın kurulmasıyla ilgilidir. "Chester Projesi" adıyla gündeme gelen ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce 9 Nisan 1923 tarihinde onaylanan demiryolu projesi çerçevesinde ele alındığı da söylenebilir. Chester Projesi'ni almak isteyen ve Amerikalı General Chester'ın adıyla anılan Amerikan şirketi, demiryolu yapımı yanında Ankara Hükümeti ile bir tarım anlaşması da yapmış, Ankara'nın modern bir şehir olarak kurulması konusunda da Ankara Hükümeti'ne bir teklif vermiştir. Bu teklif, kamuoyunda tarım aletleri anlaşması ve demiryolu projesi kadar yankılanmamış ve herhangi bir seviyede tartışılmamıştır. Aslında bu konuda ortada yazılı bir teklif, müzakere metni ya da anlaşma da yoktur. Bu konu taraflar arasında muhtemelen sözlü olarak konuşulmuş, (Can, 2000: 271) diğer anlaşmalar kadar heyecan uyandırmamıştı. Bu girişimi, "Chester Projesi"ni almak isteyen Amerikalıların, Türkiye'nin şehircilik meselesine verdiği önceliği de dikkate alarak, Ankara Hükümeti'ne bir jest yapma teşebbüsü olarak da değerlendirilebilir.

Konuyla ilgili olarak ayrıntılı ve belki de kayıtlara geçen tek bilgi, Ahmed Şükrü'nün Arthur Chester ile yaptığı ve kendi imzasıyla 9 Nisan 1923 tarihli **Vatan** gazetesinde yayınladığı mülakattır. (Şükrü, 1923) Bildirimize esas olan kaynak da, bu gazetede yayınlanan ve bir kopyası ek olarak verilen (Can, 2000, 271) yazı olmuştur.

Konuyla ilgili olarak, 15 Nisan 1923 tarihli **İkdam** gazetesinde de Ahmed Şükrü'nün mülakatına dayanan bir haber yer almıştır. Haberde, Chester'ın Ankara'nın ve diğer şehirlerin çağın gereklerine göre inşa edilmesi için 2.5 milyon İngiliz lirası değerinde tarım ve inşaat malzemesi temini için Amerika'ya gittiği yazılmıştı.

Ahmed Şükrü'nün Arthur Chester ile yaptığı mülakatta, Arthur Chester'ın teklifi Hükümet'e verdiğini ifade ettiği yazılmış olmasına rağmen konuyla ilgili başka bir kayıt ve tartışmaya rastlanmamıştır.

Söz konusu mülakatta Arthur Chester; Hükûmet'etren istasyonu merkez alınmak üzere Ankara'nın güneybatısındaki bölgede yeni bir şehir kurmak konusunda bir proje sunduğunu ve şehrin bir haritasını da eklediğini bildirmekteydi. Projeye göre Chester, 20 km^{2}lik bir alanda, her türlü sosyal tesisi ve dinlenme yerlerinin bulunacağı yeni bir şehir kurmayı düşünüyordu. Yeni şehir, demiryolu istasyonunun güneybatısındaki tepe üzerinde kurulacaktı. (Tandoğan-Maltepe-Anıttepe) Tepenin işgal ettiği 5 km uzunluğunda ve 4 km genişliğindeki arazi Chester şirketine verilecekti. Şirket bu arazinin tepesine bir meclis binası ile hükûmet için resmi daireler yapacaktı. Hükûmet binalarından başka, şehrin yolları, kaldırımları ve caddeleri de şirket tarafından yapılacaktı. Parklar yapılacak, şehre bol su getirilecek, elektrik, tramvay, telefon şebekeleri kurulacak, Amerika'nın en yeni şehirlerinde bulunan dinlenme alanları yapılacaktı. Her caddenin altında iki tünel bulunacak, birine lağımlar akıtılacak, diğerinden de elektrik, telgraf ve telefon telleri geçirilecekti.

Şirket, Hükûmet adına 10 milyon liralık inşaat yapacak ve bu meblağ taksitle ödenecekti. Büyük Millet Meclisi binası ve hükûmet binaları bu meblağdan daha aşağı bir fiyata çıkarsa Şirket, 10 milyon liraya ulaşıncaya kadar Hükümet'e istediği binaları yapmayı taahhüt ediyordu.

Chester, Hükümet'e taksitle 10 milyon liralık bina yapmak ve şehrin caddelerini ve sokaklarını açmasının karşılığı olarak, hükümetten 20 km^2 araziyi istiyordu. Bu arazi parsellenecek, arsalar başkentte oturacak olan ahaliye satılacak veyahut evler, dükkânlar yapılacak ve yine taksitle halka satılacaktı.

Chester, kurmayı planladığı şehri tasvir de etmişti. Buna göre; İstasyondan güneye, yani Büyük Millet Meclisi binasına doğru 100 metre genişliğinde bir cadde açılacaktı. Büyük Millet Meclisi binası 200 metre çapında kare şeklinde düzenlenmiş bir parkın içinde bulunacaktı. Parlamento'nun iki tarafında, Z harfi biçiminde hükûmet daireleri binaları yapılacaktı. Büyük Millet Meclisi binası ve hükûmet dairelerinin arkasında bir göl olacak, gölün kenarına parklar yapılacaktı. Meclis binası ve içinde bulunduğu park, şehrin ortası ve en seçkin yeri olacaktı. Şehrin diğer taraflarına yollar ve caddeler bu göbekten ayrılacaktı. İstasyondan Meclis binasına kadar 100 metre genişliğinde düzenlenecek cadde, Meclis binasından sonra 75 metreye düşecekti. Bu caddenin kenarında şehrin sosyetesi için evler yapılacaktı. Büyük Millet Meclisi başkanının ve milletvekillerinin evleri ile elçilikler de burada olacaktı. Parkın istasyon tarafında oteller yapılacaktı.

Şehrin her tarafında çeşitli büyüklükte parklar yapılacağı gibi, siteler halinde inşa edilecek "grup evleri" (toplu konut) evleri için de özel parklar yapılacaktı.

Parklar dışında, İstasyonun kuzey kısmında bir koşu yolu yapılacaktı. Yukarda bahsedilen 100 ve 75 metrelik caddelerin dışındaki caddelerin genişliği 50, sokakların genişliği 25 metre olacaktı. 20 km^2lik arazinin her dört köşesinde inşa edilecek "grup evleri", 150 metre uzunluğunda ve 100 metre genişliğindeki arazi üzerine yapılacaktı. Bu arazi, 10 sokağa 5'er metre cephesi olan arsalar halinde parsellenecekti. Her evin 15 metre cephesi, 50 metre derinliği olacaktı. 24 sokaktan oluşan grup evler bir mahalle oluşturacaktı.

Chester, mahallelerin isimlendirilmesi detayına kadar düşünmüştü. Mahallelerin isimlerinin vilayet isimlerinden seçilmesini tavsiye etmişti. Sokaklar ise numara ile adlandırılmalıydı. Ahmed Şükrü, bu teklifin kabul edilmesi halinde oluşacak yeni Ankara için adres konusunda bir örneklendirme yapmıştı: "Erzurum Mahallesi, 18. Sokak, No.: 100."

Ahmed Şükrü, Chester'dan arsaların fiyatlarını da sormuştu. Chester, o an için cevap veremeyeceğini, çünkü bu işin arz-talep meselesiyle ilgili bir durum olduğu cevabını vermişti. Chester'a göre, halkı bazı mahallere toplamak için, bedava arsalar hatta bazı durumlarda inşa edilmiş ev bile verilebilecekti.

Ahmed Şükrü, mülakatın sonunda yaptığı değerlendirmede; projenin teknik yönüyle ilgili görüş beyan etmekten sakınmış, bu işi hükümetin fen adamlarının yapması gerektiğini belirttikten sonra; projenin şehrin inşası ile güttüğü amaçları ve uygulandığı takdirde Ankara'nın nasıl modern bir şehir olacağı hakkında görüş bildirmiştir. Chester'ın teklifinin Türkiye için bir fırsat olduğu görüşünü dile getirmiş, İngilizlerin ve Amerikalıların en ham hayal olarak görülen işleri başarmakta mahir oldukları yorumunu yapmıştı. Bu yüzden, Chester'ın teklif ettiği proje, uygulanmasının mümkün olmadığı şeklinde değerlendirilmemeliydi.

Chester da son söz olarak; yeni Ankara'nın inşası hususunda başarılı olabilmenin Türkiye'nin gelişmesine bağlı olduğunu, fakir bir ülkenin başkentinin de fakir olacağını, başkentin inşası için bu yatırımları Türkiye'nin yapamayacağını ifade etmiş, Ankara'nın inşaatına talip olmakla Türkiye'nin geleceğine duydukları güveni göstermiş olduklarını söylemişti.

Türkiye'nin yeni başkentini kurması konusunda mali ve teknik alt yapıya duyduğu ihtiyaç dikkate alındığında, bu projenin Ankara şehrinin kurulmasına katkı yapabileceği de açıktı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Avrupa ülkelerinin Ankara'ya büyükelçi atamaya yanaşmamalarının gerekçelerinden biri de Ankara'nın alt yapı ve konut yetersizliğiydi. Bahse konu olan proje bu ihtiyacı karşılayabilecek gibi görünmesine rağmen, şehirleşme ile ilgili bu teklif, nedense Ankara Yönetimi'nin ilgisini çekmemişti. Osmanlı son döneminde yaşanan mali bunalımlar ve devletin iktisadi ve mali açıdan yarı sömürge durumuna düşmesi, özellikle de Kapitülasyonlar aracılığıyla kurulan mali bağımlılığın siyasi sonuçları ve etkilerinin, tam bağımsız Türkiye'yi kurmak ideali ile yola çıkan

Cumhuriyet yönetimlerinin, bu gibi girişimlere mesafeli yaklaşmasına sebep olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen, bugünkü Ankara'nın durumuna bakarak, Amerikalı Chester şirketinin projesinin o günün şartlarında oldukça modern ve ayrıntılı bir proje olduğu görülmektedir.

Türkiye'de şehircilik ve imar faaliyetleri konusundaki bugünkü girişimleri dikkate alındığında, Amerikalıların 1923 yılında Türkiye Hükûmeti'ne sunduğu projeden kopya yöntemiyle de olsa yararlanılabilirdi, diye düşünmekten insan kendini alamıyor.

Chester Demiryolu Projesi'nin bile gerçekleştirilemediğini ve başarısız kalmasındaki Amerikan sermayedarların sorumluluğunu dikkate aldığımız zaman, Ankara şehri kurma projesinin Türk-Amerikan ilişkilerinin genel seyrinden etkilendiği de bir gerçektir. Chester Şirketi'nin sermaye bulmakta zorlanması yanında, Amerika'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden kabuğuna çekilmesinin bu girişimin çok ciddiye alınmamasına katkıda bulunduğu ihtimali de gözden ırak tutulmamalıdır. Projenin teknik ve mali açıdan değerlendirilmesi Ahmed Şükrü'nün dediği gibi, uzmanlarına bırakılmakla beraber, ülkeye yabancı sermaye çekmek için bugün gösterilen çabalara ve bunların siyasi, iktisadi ve ekonomik maliyetlerine bakıldığında, Çhester'ın girişimi o günlerde yabancı sermayenin Türkiye'ye ilgisi ve güveni açısından önemli mesajlar vermektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed Şükrü, "Yeni Ankara Hakkında Chester'ın Tasavvurları", **Vatan**, 9 Nisan 1923, Sayı: 11.

Can, Bilmez Bülent, (2000) "Demiryolundan Petreole Chester Projesi (1989-1923)", **İkdam**, 15 Nisan 1923.III. cilt.